

SZEMLE

Buzinkay Géza, A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig, Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 548 p.

Hatalmas munkát végzett el Buzinkay Géza azzal, hogy egyszemélyes vállalkozásban összefoglalta a magyar sajtó valamivel több, mint kétszáz éves történetét 548 oldalon. Ennek bizonyos részletei már feltártak, publikáltak voltak, azokat kiegészítette, újragondolta, de belefoglalta saját több évtizedes kutatói munkásságának eredményeit is, melyek szorosan kapcsolódnak a *jelen kötet témájához* témájához. Korábban e tárgyban megjelent könyvei ennek előmunkálataként is felfoghatóak. Így a jelen munka egyfelől korábbi kutatásainak időbeli kiterjesztése, másrészt szintézise is egyben.

Buzinkay Géza monográfiája a szakirodalom eddigi publikációira, valamint saját évtizedekre visszanyúló kutatómunkájára (elsődlegesen a tárgyalt majd' kétszáz év közel hétszáz [!] napilapjának több millió oldalára, levéltári és kéziratok anyagokra) támaszkodik. Sajtótörténeti alapállása bevallottan politika- és társadalomtörténeti szemléletű. Érdeklődése főleg a politikai napi- és hetilapokra irányul, vagyis a közéleti sajtóra, amelyek „önmagukat közéleti tényezőnek, a nyilvánosság fórumának tekintik”, amelyeket hivatásos újságírók készítettek, s ily módon lehetőségük volt a közvélemény befolyásolására. A szépirodalmi lapok – bár nem állnak a szerző figyelmének középpontjában – mégis jelentőségükhöz mérten – méltatásra kerülnek.

A kötet erénye, hogy némileg megváltoztatja az akadémiai sajtótörténet periodizálását, s emellett, ahol szükséges, itt-ott tartalmi kritikával is szemléli azt. Itt most példaként kiemelve annak a *Felső Magyar Országi Minervát* (1825–1836) elavultnak és színvonaltalannak minősítő írását (68). A magyar sajtó megszületésének ideje az 1780–1820-as évek, Rát Mátyás *Magyar Hirmondójától* (1780–1788) az 1820-as évekig, az első magyar nyelvű folyóiratok megjelenéséig tart. Az 1830 körüli időre már elkülönült egymástól az újság és a folyóirat típusa, és létezett – egy bár korlátozott, egy-kétezer fős – olvasóközönség, ekkorra – ahogy Buzinkay találóan megfogalmazza – „A magyar sajtóélet kinőtt embrionális korszakából”. Bár a nyomdák felszereltsége némi elmaradásban volt más európai országokéihoz képest, de Magyarország is törekedett az elmaradás felszámolására, ami az 1890-es évekre megközelítette, ha nem is érte el a nagy nyelvterületek országaiban található nyomdák technikai színvonalát.

1848/49 korszakhatár a magyar sajtó történetében is. Részletekbe menő esemény- és jogtörténeti bemutatást követően Buzinkay abban látja a '48-as év fő vívmányát, hogy a forradalom a „véleményformáló és ennek révén közvélemény-teremtő sajtó előtt tette szabaddá az utat” (116). A sajtószabadság kivívása után – főleg a rövidéletű, radikális – lapok száma nőtt meg (ezeknek különböző típusait azok megjelenési helyei szerint bemutatja), kitér a kormányközeli és az ellenzéki lapokra; és arra a megállapításra jut, hogy a példányszámok magasabbak voltak ugyan, de nem tértek el jelentősen a forradalom előttiektől, mivel azok már elérték ismertségük határait, melyet döntően az írni-olvasni tudás elterjedtségi szintje határozott meg.

Ezután részletes beszámoló következik a Bach-rendszer, a forradalom utáni bő másfél évtized sajtóval kapcsolatos jogi, politikai és társadalmi feltételeinek változásáról, alakulásáról, majd a szer-

ző leszögezi, hogy semmiképpen sincs szó arról, hogy a magyar irodalmi és sajtóéletet újra kellett volna alapítani, hiszen már volt mire építkezni. Az 50-es évek közepétől változáson ment keresztül az a közeg, amelynek információigényét a sajtónak ki kellett elégítenie. Az újságírók, írók sorsának további alakulására is kitér (börtön, emigráció, vagy itthon maradás és a helyzethez való alkalmazkodás), publikációs lehetőségek megtalálása.

A könyv törzsrészét, legnagyobb terjedelmű fejezetét (több mint 200 oldalt) az 1849-től 1944-ig terjedő időszak tárgyalása teszi ki, egyrészt, mert ez az időintervallum a leghosszabb, másrészt, mert a szerző itt építközhet legjobban saját kutatási eredményeire. Buzinkay Géza munkájában szól a nyomdák számáról, a könyvkereskedői hálózatról, a postai szállítás nehézkességéről a 19. század 50-es éveiben. Szociológiatörténeti szempontból is figyelemreméltó összehasonlító adatokat közöl a szerkesztők, főmunkatársak, belső munkatársak, valamint a külföldi levelezők honoráriumairól. Behatóan elemzi ezen kívül az egyes orgánumok előfizetőinek számbeli adatait. E korszakon belül kiemelt helyet foglal el a szabad sajtó időszaka, a „magyar sajtó liberális aranykora” (az 1860-as évek közepétől az 1880-as évek közepéig), melyben a vasút és a posta mellett a sajtó volt az emberek közti kommunikáció harmadik legfontosabb szervezett kereteken belül mozgó eleme. A szerző legnagyobb erényei, saját alap kutatásán alapuló tényfeltáró és tényösszegző munkájának eredményei is itt mutatkoznak meg, stílusa rendkívül olvasmányos.

Bár Buzinkay érdeklődésének középpontjában a sajtóéletet, a sajtó fejlődését meghatározó országos érdekű és terjesztésű napilapok állnak, de foglalkozik a regionális sajtó legfontosabb képviselőivel, kitér a kiegészítés után a már szabad sajtóviszonyok között a kisebbségeket előnytelenül, negatívan megkülönböztető módon érintő magyar törvényi szabályozásra. Megjegyzésre érdemes, hogy a határon túli német nyelvű sajtó, főleg az osztrák lapok kitüntetett figyelemben részesítették a nemzetiségi törvény egyes részleteit. Így például még a liberális beállítottságú orgánumok is kritikával illették például az oktatási törvényt, amely a nemzetiségi törvény leggyengébb pontja volt. A liberális bécsi *Die Presse*-ben saját kutatásaim alkalmával jómagam is találkoztam a törvény bizonyos részeit kritizáló megjegyzésekkel. Az 1868. XLIV. törvénycikk foglalkozott a nemzetiségek egyenjogúságának ügyével. A *Neue Freie Presse* című szintén liberális bécsi újság 1871. augusztus 13-ai írásában például nem tartotta helyesnek, hogy – bár a népiskolákban minden diák saját anyanyelvén tanulhatott – a törvény időbelileg elhúzódó végrehajtása során nemzetiségi területen is bevezették kötelező tantárgyként a magyar nyelvet, amelyhez azonban ott nem volt mindenhol kellő számú oktató. Az osztrák lap a német nyelv háttérbe szorulását és ezzel együtt a német kultúra veszendőbe menését vizionálta. Ez a törvény a szlovák nemzetiségi területeket is érzékenyen érintette. Buzinkay lényeglátóan írja a nemzetiségekhez való kormányzati viszonyt összegezve: „A Szent István-korona országainak területén heterogén sajtórendtartás érvényesült”, melynek politikai értelme az volt, hogy a magyar sajtó számára biztosítsa a szabadságot, a nemzetiségekkel való bánásmódban viszont élethet az abszolutizmus eszközeivel (179–180).

Az 1870-es évektől megjelenik a sajtóban a hirdetéssel az üzleti szempont, ennek magyarországi elterjedését nagyon helyesen nemzetközi, elsősorban német és amerikai kontextusban mutatja be a szerző. A hirdetéssel és a lapterjesztéssel kapcsolatos törvények, rendeletek dátumát, a törvény-cikkek számát mindig precízen feltünteti. Az 1870-es években a budapesti napilapok erősen pártokhoz kötődtek, a Deák-párt és a balközép 1875-ben bekövetkezett fúziója is befolyásolta egyes lapok összeolvadását, illetve megszűnését, valamint a mindenkori ellenzék sajtóját. Buzinkay végigköveti az újságírószakma értelmiségi foglalkozássá válásának folyamatát, beszámol egyes kiemelkedő újságírók kitüntetéséről, ugyanakkor a sajtóerkölcs ellen vétő zugújságírók eseteiről is. A Millennium idejéből felvázolja a nagy, országos politikai lapok szerkesztőségének összetételét, megadja munkatársainak számát, valamint leírja azok feladatköreit. Nem kerül el figyelmét az újságírói szakma érdekvédelmi és önképző szervezeteinek bemutatása sem. A világháborúig terjedő

korszak sokszínű sajtóját (a napilapokat és a folyóiratokat) politikai indíttatásukat, szerkesztőiket, fontosabb munkatársaikat és példányszámadataikat behatóan elemzi.

Önálló fejezetek ábrázolják a kisebbségi, illetve a két háború közti, majd az 1956 utáni emigrációs magyar sajtót, a mai Magyarország területén létező vidéki orgánumokat is; a lapok elterjedtségét, ismertségét minden esetben példányszám-adatokkal érzékeltetve. A filmhíradó, majd a mozgófilm és a rádió magyarországi megjelenésével a nyomtatott sajtó a médiatörténet részévé vált. Buzinkay a tőle megszokott alaposággal tárgyalja a 20-as évek rövidebb életű liberális orgánumait, az egyre inkább teret hódító propagandasajtót, a nyilasok uralmának centralizált sajtópolitikáját és az azt kiszolgáló orgánumokat, minden alkalommal kitér szerkesztőikre és a példányszámadatokra. Az 1945 és 1948 közötti rövid koalíciós évek és a megújuló sajtó után az egypárt-rendszernek alárendelt, egysíkúvá váló, elszíntelenedő, pártérdeket kiszolgáló újságírás korszaka következett be.

Buzinkay Géza munkájában a magyar sajtótörténet hagyományos periodizációját az új kutatások eredményeképpen némiképpen módosítja. Így külön korszakként tárgyalja a reformkor, az 1830–1840-es évek sajtóját, a következő etapnak a kiegyezés utáni időszakot az 1860-as évek közepétől, a szabad sajtó létrejöttétől az 1880-as évek közepéig, a tömegsajtó elterjedéséig tekinti, majd 1918-ban húzza meg a következő korszakhatárt. Az 1945 utáni időszakot kisebb korszakokra bontva ugyan, de egészként tárgyalja, mert véleménye szerint az 1956-os sajtószabadság rövid életű volt, és az egész korszakra jellemző volt a pártállam központi sajtóirányítása, a Rákosi-korszakban nyíltan diktatórikus módszerekkel, a Kádár-korszakban, a „konszolidáció” idején óvatosabban, de cinikusan. Az 1956-os forradalom sajtótörténeti jelentősége – véleménye szerint – összevetve az 1848-as forradalom sajtótörténeti jelentőségével csekélyebb, mivel csak az eszmék és az addig nyilvánosságot nem kapott követelések megfogalmazásában jelentett némi újdonságot, de sem a sajtó szerkezetében, sem rovatait tekintve, sem publicisztikai stílusában nem hozott változást. Egyébként munkájának úttörő részét képezi az 1948-tól a rendszerváltásig terjedő évtizedek sajtópolitikájának, személyeiben változó pártirányításának a legújabb forrásokra alapozott, részletes, precíz, közérthető és olvasható, ilyen formában még soha nem publikált összefoglalása. Újdonsága még könyvének a rendszerváltást megelőző és azután következő időszak visszafogott, objektívításra törekvő ábrázolása a legújabb publikációk felhasználásával és ismételten a mindenkori példányszámadatok orientációt segítő közlésével. A rendszerváltás óta eltelt 30 évben sok minden megváltozott a magyar sajtón belül, privatizálás, illetve többszöri tulajdonosváltások zajlottak le, korszakos jelentőségű lapok szűntek meg, ezen kívül az azóta napvilágot látott publikációk, memoárok, feltárt iratanyagok sokban hozzájárultak az események értékelésének finomhangolásához. Itt említendő meg Földes Anna írása az *Irodalmi Újságról*, illetve a közelmúlt olyan neves újságíróival, mint Polgár Dénessel, Pálffy Józseffel és Gömöri Endrével készült interjúk.

A rendszerváltást követően a piaci viszonyok közepette megjelenik az igény a nyomtatott sajtó iránt aztán az 1990-es évek közepétől fokozatosan visszaesett, és ez az országos és a vidéki lapok számának visszaeséséhez, több orgánum megszűnéséhez vezetett. Egyébként ekkorra világszerte is a nyomtatott sajtó iránti igény visszaszorulása a rádió, a televízió és az internet javára jellemző, és ez vezet a példányszámok jelentős csökkenéséhez. A printmédia pusztán rétegerdeklődést elégít ki, elsősorban a nagyvárosokban – összegzi a szerző munkája zárásaként.

A kötet végén a felhasznált irodalom (benne levéltári és kéziratok források), sajtóbibliográfiák és a szekunder irodalom jegyzéke, valamint a kötet használatát segítő újság-és folyóiratcímek mutatója és névmutató található. A kötet hasznos információkhoz tartozik, hogy Buzinkay előszavában kitér az újságok címével kapcsolatban az első világháborúig megszokott I és U betűk régies rövid ékezetes írásmódjára.

Buzinkay Géza összefoglaló munkája alapvető és hézagpótló sajtótörténeti kézikönyve a további társadalom- és kultúrtörténeti kutatásoknak, emellett világos és élvezetes tárgyalásmódja, valamint adatgazdagsága miatt az oktatásban is jól használható.